

форм слів і висловів, будова яких не властива природі українського мовлення, а також подає їхні нормативні, питомі відповідники. Особливо важливе викорінення невинуватених кальок, коли в українській мові є питомі слова для означення цих явищ. Одному з таких слів-«чужинців» у книжці присвячено розповідь «Бомж – чи українське слово?». На це питання О.Пономарів відповідає категоричним ні й доводить, що немає жодної потреби засвоювати кальку з російської звукової абrevіатури на позначення людини без постійного місця проживання. В українській мові є власні позначення такої особи на взір *безхатник, безхатченко, безхатко*. А зазирнувши до старих українських словників, хоча б до «Словаря української мови» за редакцією Б.Грінченка (1907–1909) чи до ще ранішого «Словаря російсько-українського» М.Уманця й А.Спілки (1893–1898), перелік слів, які подав О.Пономарів, можна доповнити й такими соковитими українськими назвами, як *бездомок / бездомник, бурлак / бурлака, волоцюга, заволока, безхазяйко, блудяга / блудько, зайдисвіт, заброда / заброди-голова, потирайко, галайда, лічозір*. Чи з цього розсипу слів, які здатні поименувати таку особу за різними ознаками її поведінки й пробування у світі, незмога українцям вибрати те, що найточніше відтворить їхню думку? Пригадаймо Шевченкові слова з «Подражання 11 псал-

му», які й тепер не втратили актуальності: «І возвеличимо на диво / І розум наш і наш язык... / Та й де той пан, що нам закаже / І думать так і говорить?»

О.Пономарів привертає увагу читачів до не менш багатих засобів мовомислення і в граматиці, у правилах побудови суджень про предмети та явища довкілля. Зокрема у нарисі «Заклювати – не українське слово» він указує на те, як важливо зважати на розбіжності в значеннях слів у різних мовах. Наприклад, до відмінних значень російського слова *заклювати* українська мова подає окремі відповідники, а отже, з ними утворено й різні українські словосполучення. Вони дають змогу українському мовцеві *укладати угоду*, а не *заклювати*, слово або вислів *брати в дужки* чи *в лапки*, а приємну людину, шановного гостя *обіймати* замість *заклювати в обійми*.

Так само важливо знати і правильно вживати сталі словосполучення-фразеологізми, а не вдаватися до буквального перекладу іншомовних зразків. Про те, як уникнути й тут мавпування чужого, теж багато цікавого сказано в книжці О.Пономарева. Наприклад, у нарисі «Уникаймо кальок» він подає питомі українські відповідники до таких експресивно-оцінних, розмовних російських фразеологізмів, як *дело в шляпе, свернуть шею, огромное спасибо*. Так, в українській мові, зауважує автор, є і

капелюх, і *справа*, але коли сказати українською *справа в капелюсі*, зникне образ, судження, яке лежить в основі цього крилатого російського вислову, бо для оформлення цієї думки українці вдаються до інших образів і до інших мовних засобів. Як відповідник російському *дело в шляпе* вони обирають вислів *рибка в сітці*, а значення сполучки *огромное спасибо* висловлять так: *велика або величезна подяка, дуже дякую, вельми вдячні, щиро дякуємо*.

Великим зухвальством з мого боку було б намагання в короткому відгуку на нову книжку Олександра Даниловича Пономарева переказати весь її зміст. Я прагнула лише поділитися з читачами своїми враженнями від його нової праці, звернути їхню увагу на ті її матеріали, які видалися мені особливо важливими для справи підвищення культури українського слова. Я не маю жодних сумнівів, що ця цікава, насичена розмаїтим матеріалом книжка знайде свого вдячного читача в найширшій аудиторії і стане ще одним упевненим кроком уперед на шляху піднесення культури українського мовлення й виховання нового покоління освічених громадян незалежної України, які добре знають і шанують її державну мову.

Євгенія КАРПІЛОВСЬКА,
доктор філологічних наук,
Інститут мовознавства
ім. О.О.Потебні НАН України

Олександр ПОНОМАРІВ

«КАСКИ» З «ТЕЛЕРАДІОКАМΠΑНІЇ»

Перебуваючи в зарубіжному відрядженні, я щоразу, коли простував вулицями Праги, з сумом і зітханням думав про Київ. Тут, у столиці Чехії, всі магістралі промовляють до перехожих національною державною мовою в назвах магазинів, кав'ярень, ресторанів, рекламних панно. У моєму ж рідному місті всі вулиці зіноземнілися, тільки й знай, що вивіски в англійсько-російській формі. Тут, у Празі, за таке мера судили б, не те що з роботи зняли. Керівники ж української столиці байдуже проходять повз ці чорні пороги нашої культури.

Пам'ятаю (я тоді був студентом), у 50–60-х роках жодному штатному працівникові радіо чи телебачення не спадало на думку бовкнути в ефір щось на зразок «телерадіокампанія» або розповіді дітям «каску». І коли вже настав так званий застій 70–80-х і українську мову витіснили майже з усіх сфер, то й тоді на пам'ятнику з нагоди чергової круглої дати жовтневого перевороту, що «прикрашав» теперішній майдан Незалежності, напис

зробили українською мовою. Коли восени 1989 року Верховна Рада УРСР прийняла Закон про державність української мови, тодішній перший секретар ЦК КПУ Володимир Івашко та Голова Президії Верховної Ради Валентина Шевченко відразу скрізь заговорили українською мовою. За ними – майже вся Верховна Рада, перші особи в областях. Тобто закон, хоч і недосконалий, почав набирати чинності з «голів».

Іду вулицями Праги і згадую вулиці Києва, де в очах рябіє від написів типу «Охотничий ресторан», «Фирменные сэндвичи», «Габриэлла», «Музыкальная мастерская», від безграмотних витворів «Максімь», «Обув», «Пран'я білизни» й под. А що вже казати про інші міста й села нашої держави? Там навіть написи на пам'ятниках, створених уже за часів незалежності, виконано російською мовою. Наприклад, римському поетові Овідію в Овідіополі на Одещині або українському композиторові Максимові Березовському в Глухові на Сумщині. Керівники Ук-

раїнської держави знову ж таки мовчки спостерігають ці порушення закону про державність української мови, нехтування національної етики й елементарної логіки.

Українську мову псують усі, кому не лінки. Створено безліч фірм, агенцій, товариств, які мають російські або зросійщені назви: страхова компанія «Росток» (кажуть, що це абrevіатура, але чому словосполучення не скоротити так, аби з нього вишло українське слово?), агентство нерухомості «Благовест» (чому не Благовіст?), крамниця біля кінотеатру «Київ» «Рогнеда» (чому не Рогніда?). Таких «чому» можна поставити дуже багато, а відповідь одна – зневажання української мови. Створюючи українську філію відомої правозахисної організації, всупереч тодішньому правописові, але підкоряючись здоровому глуздові, її назвали Українська Гельсинська (не Хельсинська!) спілка. Тепер же, коли й «Український правопис» подає *Гельсинкі*, шанована газета «Час», колек-

тив якої стоїть на позиціях нашої державності, пише *Йоханнесбург* (замість давно усталеної в нашій мові форми *Йоганнесбург*). Не менш шанована газета «Вечірній Київ» пише *Хельмут*, *хінді* замість нормальних для української мови форм *Гельмут*, *гінді* (так подають усі словники і так писав один із знавців тієї мови Агтангел Кримський).

У газетах, у радіо- й телепередачах з-поміж синонімів здебільшого вибирають той, що ближчий звучанням до російського слова. Є, скажімо, в нашій мові чудове слово *приморозки*, яке дуже влучно відтворює поняття «невеликі ранкові або нічні морози» (вони не заморозжують, а тільки приморожують), проте замість нього наша преса вживає *заморозки*.

Замість оригінального українського слова *безпорадний* (той, хто не дасть собі ради, тобто не впорається з жодним завданням) кажуть і пишуть *безпомічний* (рос. *беспомощный*). Замість нормального прикметника *навчальний* (від *навчатися*, *навчання*) чуємо й читаємо *учбовий*, що є спотвореним варіантом російського *учебный*. Замість українських слів *можновладець*, *можновладний* користуються сумнівним *властимуший*.

Лексично багата українська мова чітко розрізняє відтінки значень, маючи на кожен із них окреме слово. Приміром, *змішаний* (неоднорідний – тимчасова ознака): «запах м'яти, змішаний із пахощами літнього вечора» і *мішаний* (неоднорідний – постійна ознака): *мішаний хор* (тобто хор, у якому співають і чоловіки, й жінки), *мішаний ліс* (де ростуть і листяні, і шпилькові дерева), *мішана виборча система* (система, що поєднує елементи мажоритарної та пропорційної). Оскільки в російській мові все це зветься одним словом *смешанный*, то й наші державці, а за ними й журналісти уника-

ють слова *мішаний* і користуються тільки лексемою *змішаний*.

Псування української мови не обмежується її усним варіантом. Суржикові слова та синтаксичні конструкції на взірць *казна*, *казначейство*, *надзірні органи*, *приймати участь*, *на повістку дня* *предложено* *слідуючі питання* (правильні варіанти: *скарбниця*, *державна скарбниця*, *наглядові органи*, *брати участь*, *на порядку денний запропоновано такі питання*) потрапляють у писемні тексти, ба навіть в офіційні папери. Усім більшменш обізнаним з українською мовою відомі пари слів, що складаються з дієприкметника та прикметника (*нездійснений* – *нездійснений*, *незнищений* – *незнищений*, *недоторканий* – *недоторканий*), де перші компоненти позначають дію, яка поки що не відбулась, але може відбутися; другі вказують на неможливість такої дії за жодних умов. Отже, нормальною українською мовою має бути *недоторканість особи*, *недоторканні кордони* тощо. А в усіх документах пишуть *недоторканість*, *недоторканий*, хоч *недоторканими* можуть бути дівчина, степ, ліс.

Воєнний означає «пов'язаний з війною»: *воєнні роки*, *воєнний період*, *воєнний стан*. Стосовний до війська та до військової політики зветься по-нашому *військовий*. Тож *військова техніка*, *військовий аташе*, *військове училище*, *військова доктрина*. У Верховній Раді весь час чомусь розмовляють не про *військову*, а про *воєнну* доктрину, що суперечить задекларованому позаблоковому статусові України. Певне, зросійщенням депутатам так «краще звучить», бо російською мовою обидва поняття відтворюються словом *военный*.

За часів застою, як відомо, українську мову силоміць тягли до злиття з російською. Слова, подібні до ро-

сійських, уважалися нормативними, а фонетично й морфологічно віддалені діставали ярлики застарілих, діалектних, рідковживаних тощо. Мовознавці як могли чинили опір цим намаганням, не поспішали вводити різні покручі до словників, тому літературна мова навіть за несприятливих обставин мала досить викристалізовані лексичні, граматичні та інші норми. Ось як, наприклад, у «Російсько-українському словнику» (т. 1) розробляється російське слово *казначейство* зі своїм гніздом: *казначей* – *скарбник*, *скарбничий*; *казначейство* – *державна скарбниця*, *казначейша* – *скарбничиха*, *казначейський* – *скарбницький*, *скарбничий*; *государственный казначейский билет* – *білет державної скарбниці*. Слова *казначей* та його похідних немає ні в Словнику за редакцією Б.Грінченка, ні в найповнішому 11-томному академічному «Словнику української мови».

Сучасні законо- й державотворці, на жаль, не заглядають до словників. Якось один діяч, виступаючи по телебаченню, захоплено оголосив, що вони створили в Україні *казначейство* (замість – *державну скарбницю*). Отже, знехтували традиції української лексикології та лексикографії і «збагатили» нашу мову ще одним москалізмом. На черзі, либонь, *деньгі* замість *гроші*, *государство* замість *держава* і т.д.

Протягом тривалого перебування України в Московській імперії багатьом (але далеко не всім!) українцям прищеплено комплекс російської вищості та малоросійської меншовартості.

У незалежній Україні ті, що мають цей комплекс, мусять його позбутися, а не накидати іншим. І в мові також. Адже наша мова така багата, що не варто засмічувати її чужим непотребом.

Рецензії

НОВА І ЯСКРАВА СТОРІНКА ПРО ЖИТТЯ «ПОКУТСЬКОЇ ТРІЙЦІ» ПІХМАНЕЦЬ Р. Із покутської книги буття. Засади художнього мислення В.Стефаніка, М.Черемшини і Л.Мартовича / Р.Піхманець. – К.: Темпора, 2012.

У монографії Р.Піхманця «Із покутської книги буття. Засади художнього мислення В.Стефаніка, М.Черемшини і Л.Мартовича» подано цілісну картину життя і творчості цих авторів на широкому історико-культурному тлі кінця XIX – поч. XX ст. Дослідження привертає увагу своєю концептуальністю, спробою по-новаторськи, із залученням новітнього наукового інструментарію оцінити їхній літературний доробок. Автор ставить питання про наявність ідейно-змістових, світоглядно-естетичних засад,

що дають змогу говорити про покутських прозаїків кінця XIX ст. як про «трійцю». Проаналізувавши літературно-критичні праці українських дослідників кінця XIX ст. і радянських літературознавців, Р.Піхманець зауважує певні формальні підстави для такого об'єднання, спростовує деякі стереотипи й розвіює міфи, які досі побутують у вітчизняному літературознавстві щодо оцінки і розуміння творчості названих авторів.

Грунтовний аналіз автобіографічних і біографічних матеріалів, а

також спогади сучасників В.Стефаніка, Л.Мартовича й М.Черемшини засвідчують, що між ними існували як особистісно-психологічні, так і творчі розбіжності, а подеколи й відкрите несприйняття. Дух змагальності давався взнаки, а в окремих випадках пригнічував творчу індивідуальність. Наприклад, ще під час навчання у Коломийській гімназії В.Стефанік так захоплювався літературним хистом Л.Мартовича, що не насмілювався реалізувати власні творчі задуми, проте вже через два